

Hanti-manszijszki nyelvi tájkép

HORVÁTH Csilla

MTA Nyelvtudományi Intézete
naj.agi@gmail.com

1. Kutatási előzmények

A kutatott kérdés nehezen körülhatárolható volta fölötti kötelező mentegőzést a nyelvi tájkép esetében a kutatási területnek a közelmúltban történt önállósodása is indokolja. A nyelvi tájkép Landry és Bourhis (1997: 25) sűrűn idézett, egyszerre kényelmesen megengedő és némileg szűkre szabott definíciója szerint egy terület, régió vagy városrész közlekedési tábláin, hirdetőtábláin, utcanévtábláin, földrajzi neveiben, üzletfeliratain és kormányzati épületeken elhelyezett nyilvános feliratain látható nyelvi adatainak összessége. Backhaus ennél is tágabb meghatározása szerint pedig a nyelvi tájkép hatáskörébe tartozik bármilyen írott szöveg „egy meghatározható kereten belül” (Backhaus 2006: 66).

A nyelvi tájképi vizsgálatok körébe tartozó írásos adatok bővülése és specializálódása a kutatások elmélyülésével elkerülhetetlen volt. Míg a kutatók eleinte leginkább a statikus elemekre koncentráltak, a 2000-es évekre a figyelem a dinamikus vizuális jelekre, például a futószöveget, videót lejátszó reklámtáblákra, képernyőkre is kiterjedt (Marten et al. 2012: 4). Hasonlóképpen bővültek az összegyűjtött anyag értelmezésének és elemzésének megközelítési módjai is. A kizárólag a fentről és alulról induló nyelvpolitikai törekvések, a privát és kormányzati nyelvhasználat szembenállására, esetenként a kvantitatív vizsgálatra összpontosító korai vizsgálatok mellett a kvalitatív kutatási módszerek, például a feliratokat, táblákat kihelyező, illetve azokkal rendszeresen szembesülő személyekkel készített háttérinterjúk, vagyis az írásos adatoknak a szóbeli nyelvhasználati szokásokkal történő összehasonlítása is hozzájárul a különböző nyelvi jelenségek mélyebb értelmezéséhez (Marten et al. 2012: 3–4). A vizsgálati spektrum ilyen irányú kiterjesztése természetes is, hisz ahogy Hornsby és Vigers is megállapítja, a nyelvi tájkép fontos

elemét képezi a nyelvi ökológiának, így a közösségi tér szimbolikus felépítésének kutatása a nyelvi források felhasználásának feltérképezése során is segítséget nyújt (Hornsby – Vigers 2012: 74).

Míg a kisebbségi nyelvek nyelvhasználati szokásainak vizsgálata az elmúlt évtizedekben egyre fontosabb kutatási téma, a kisebbségi nyelvek nyelvi tájképben történő megjelenésének megfigyelésére jóval kisebb figyelem fordult. Holott ez a figyelem épp az említett módszertani sokszínűség miatt is indokolt lehetne, hisz a lehetőség szerint minél több regiszterből származó írásos nyelvi adatok a szóbeli nyelvhasználatot, a nyelvi vitalitást leíró elemzésekkel is összekapcsolhatók és közösen értelmezhetők, sőt, a nyelvpolitikai-hatalmi szférát is a kutatásokba emelik (Marten et al. 2012: 1).

A kisebbségi nyelvek a nyelvi látképben való megjelenésének vizsgálata különösen aktuális a volt Szovjetunió területén. A posztszovjet valóságból a fogyasztói társadalom felé forduló társadalmi változások a nagyvárosok, metropoliszok nyelvi tájképét is radikálisan átalakították. A városok szerepe is megváltozott, ahogy ugyanis a nyilvános terek demokratizálódtak és bekapcsolódtak a kereskedelmi forgalomba, a reklámozás új formái a közösségi tereket egyúttal a helyi identitások újraformálásának is a színtereivé változtatták (Muth 2016: 19). Ennek ellenére a szovjet, posztszovjet nyelvi tájképi kutatások szinte kizárólag az orosz nyelv szerepére terjednek ki, bár korlátozottan megjelenik a helyi kisebbségi nyelvek, a világnyelvek megjelenésének, a posztszovjet nagyvárosok megváltozott nyelvi tájképének, a nyelv identitásformálásban betöltött szerepének vizsgálata is (további források: Muth 2016: 22). A kutatási előzmények tükrében az oroszországi kisebbségi nyelvek nyelvi tájképben elfoglalt helyzetének vizsgálata önmagában is az újdonság erejével bír.

Jelen cikk az obi-ugor nyelvek nyelvi reprezentációját mutatja be a hanti-manszijszki kortárs nyelvi tájképben. A nyelvi tájkép felvázolását, annak az obi-ugor nyelvek városi nyelvi vitalitására vonatkozó adatokkal való összehasonlítását tartja szem előtt. Az összegyűjtött nyelvi tájképi anyag a 2006–2015 közötti hanti-manszijszki terepmunkák során szisztematikusan gyűjtött adatokon alapul.

2. Az obi-ugor népek demográfiai helyzete

Az obi-ugor népekre jellemző demográfiai tendenciák alakulása meglehetősen különbözik a többi uráli népcsoportról közölt adatokban megfigyelhető folyamatoktól. Míg a hanti és manysi nyelvet beszélők száma népszámlálásról népszámlálásra csökken (a hanti esetében a 2002-ben rögzített 13 568

főről 2010-re 9 584 főre, a manysi nyelv beszélőinek száma a 2002-es 2 746 beszélőről 2010-ben mindössze 938 főre), a magukat hantinak, illetve manysinak vallók száma folyamatosan emelkedik (a hantik lélekszáma a 2002-es 28 678 főről 2010-ben 30 943 főre, a manysik száma 11 432 főről 12 269 főre emelkedett (Sipőcz 2005; Национальный состав населения Российской Федерации, Национальный состав населения по субъектам Российской Федерации; Maticsák 2014).

	1959	1970	1979	1989	2002	2010
manysi népesség	6 318	7 609	7 434	8 279	11 432	12 269
manysi beszélők	~ 3 820	~ 4 040	3 742	3 184	2 746	938
urbanizált településen élő manysi lakosság aránya				45,6%	51,8%	57,3%

1. táblázat:

A manysi népességre, a manysi beszélőkre és az urbanizált településen élő manysi lakosság arányára vonatkozó népszámlálási adatok változása a szovjet és oroszországi népszámlálások tükrében (1959–2010)

A manysik túlnyomó többsége a Hanti-Manysi Autonóm Körzet területén él, néhány száz fő pedig az Oroszországi Föderáció más, többnyire szomszédos közigazgatási egységeiben. A hantik legnagyobb számban a Hanti-Manysi Autonóm Körzet, illetve a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet területén élnek, kisebb csoportjaik a Tomszki Területen és a Komi Köztársaságban is megtalálhatók. Bár az obi-ugor népek (és általában az uráli nyelveket beszélő népcsoportok) kapcsán jellemzően a szovjet, majd az oroszországi népszámlálások eredményeire szokás hivatkozni, érdemes megjegyezni, hogy a szovjet időkben a Szovjetunió lakosai az ország más területeire is elköltöztek, majd a Szovjetunió felbomlása után a függetlenné vált új államok területén maradtak.

Az obi-ugorokra vonatkozó népszámlálási adatok Oroszországon kívül csak Ukrajnából állnak rendelkezésre. A 2001-es népszámlálási adatok alapján Ukrajnában 43 manysi (közülük anyanyelveként nevezte meg a manysit 5 fő, az ukránt 9 fő, az orosz 26 fő, egyéb nyelvet 3 fő), valamint 100 hanti (anyanyelveként nevezte meg a hantit 6 fő, az ukránt 29 fő, az orosz 55 fő, egyéb nyelvet 9 fő) élt (Розподіл намелення за національністю та рідною мовою). Nincs pontos információ arról, Ukrajnán belül mely körzet(ek)ben élnek obi-ugorok, a finnugor nemzetiségű ukrainai lakosokról szólva Nagygyezda Jefimics, az Uráli Népek Ukrainai Szövetségének elnöke úgy nyilatkozott, az uráli népek képviselői „nagyobb csoportban a Központi és a Do-

nyeckí régióban, a Krímben, Kijevben és a Kijevi régióban” élnek (Союз уральских народов Украины противостоит украинизации живущих в стране финно-угров).

	1959	1970	1979	1989	2002	2010
hanti népesség	19 410	21 138	20 934	22 521	28 678	30 943
hanti beszélők	~14 946	~14 564	~14 193	~13 625	13 568	9 584
urbanizált településen élő hanti lakosság aránya				29,8%	34,6%	38,4%

2. táblázat:

A hanti népességre, a hanti beszélőkre és az urbanizált településen élő hanti lakosság arányára vonatkozó népszámlálási adatok változása a szovjet és oroszországi népszámlálások tükrében (1959–2010)

3. Az urbanizáció és az obi-ugorok

A gazdag kőolajlelőhelyek felfedezése és kitermelése következtében a Hanti-Manysi Autonóm Körzetben az 1960-as évek óta jelentős gazdasági és társadalmi változások mentek végbe. A kőolajbányászat megjelenését az 1970-es években követő gazdasági fellendülés előtt a Hanti-Manysi Autonóm Körzet egy volt a gyéren lakott szibériai területek között, ezt követően azonban gazdaságilag virágzó, multikulturális körzetté, Oroszország egyik leggazdagabb régiójává vált. A manysik, valamint – valamivel kisebb mértékben – a hantik is igazodtak a körzet meghatározó migrációs tendenciáihoz. A hagyományosnak tekintett életmód (halászat, vadászat, rénszarvастenyészés) folytatása helyett a manysik 57%-a, a hantiknak pedig 38,4%-a költözött urbanizált településre, azaz nagyközségbe, városokba (Население по национальности и владению русским языком по городским округам и муниципальным районам Ханты-Мансийского автономного округа – Югра; Nagy 2012).

A 2002-es népszámlálási adatok szerint a Hanti-Manysi Autonóm Körzetben a legnagyobb lélekszámú a lakosok 66,1%-át kitevő orosz népesség, a körzet lakosságának 8,6%-a pedig ukránnak, 7,5%-a tatárnak vallotta magát. A körzetben politikai és gazdasági okból megjelenő, kiugróan magas számú, 123 nemzetiség között a manysik a lakosoknak mindössze 0,7%-át, a hantik 1,2%-át tették ki. A 2010-es népszámlálási adatok szerint a Hanti-Manysi Autonóm Körzetben az orosz népesség 68,1%-ra nőtt, a körzet lakosságának 7,6%-a tatár, 6,4%-a ukrán, 1,8%-a pedig azeri. (Népszámlálási adatok: Население Российской Федерации по владению языками.)

Bár az obi-ugorok el nem hanyagolható hányada, csaknem fele kisebb-nagyobb városokban él, ugyanakkor a városi népességnek mindössze elenyésző kisebbségét alkotják, Hanti-Manszijszkban például a lakosság mindössze 3,7%-át teszik ki. Részben ennek is köszönhető, hogy Hanti-Manszijszkban hagyományosan nem létezett és ma sem létezik (kizárólag) manysi vagy hanti nyelvű közösségi szintér, az obi-ugor nyelvek használata kizárólag családi vagy mikroközösségi szinten fordul elő, a kisszámú kimondottan obi-ugor munkahely (ilyen például a nemzetiségi folyóiratok szerkesztősége) mellett obi-ugor nyelven beszélni elsősorban nagycsaládi összefüggésben nyílik lehetőség.

4. Az obi-ugor nyelvek vitalitása, nyelvi státusa Hanti-Manszijszkban

A manysi és a hanti egyaránt Nyugat-Szibériában beszélt őshonos kisebbségi nyelv. A hirtelen végbement urbanizációs folyamatok felerősítették a nyelvcsere elősegítő tényezők hatását, ugyanakkor a nyelvi revitalizációs kísérletek megjelenésére is lehetőséget teremtettek (bővebben ld. Horváth 2012). Bár az obi-ugor nyelvek nyelvhasználati szinterei fokozatosan bővülnek, a mindennapi élet területeivel így is korlátozott átfedést mutatnak. Sem a manysi, sem a hanti nyelv nem rendelkezik hivatalos státusszal, sem körzeti, sem városi szinten, nincs jelen a hivatalos vagy félhivatalos nyelvhasználati szintereken, használata alig figyelhető meg például a törvényhozásban, a tömegközlekedésben, vagy akár csak az utcai táblák, feliratok között. Az obi-ugor nyelvek nem bírnak gazdasági jelentőséggel sem, vagyis hiányoznak az üzleti szférából, és a munkaerőpiacon is korlátozott szerepet játszanak. A beszélői közösséget érintő, jelenleg is zajló gazdasági és társadalmi változások miatt azonban nyelvi vitalitásának mértékét nehéz lenne pontosan meghatározni.

5. A hanti-manszijszki nyelvi tájkép

5.1. Az orosz nyelv a hanti-manszijszki nyelvi tájképben

Az orosz a Hanti-Manszijszk lakosságának többségét adó 68,1%-nyi oroszoknak, de nagy valószínűség szerint a fennmaradó hányadot kitevő különféle etnikumok komoly részének is anyanyelve, az interetnikus családok és városi szinterek (mint például a piac) közvetítő nyelve, valamint a város egyetlen hivatalos nyelve. Nem meglepő tehát, hogy a Hanti-Manszijszkban látható hivatalos, üzleti, közösségi és magánjellegű feliratok olyan természet-

tességgel írónak (leggyakrabban kizárólag) orosz nyelven, hogy a kevés számú kivételt, illetve kivételes területet könnyedén fel lehet sorolni.

5.2. Az angol nyelv a hanti-manszijszki nyelvi tájképben

Az angol nyelv jelenléte a hanti-manszijszki nyelvi tájképben rövid múlt-ra tekint vissza. A város nemzetközi turisztikai vonzóereje csekély, külföldről érkező, angolul igen, ám oroszul nem beszélő látogatók jellemzően kampányszerűen, valamilyen nemzetközi rendezvényre, például tudományos konferenciára, művészeti fesztiválra, sporteseményre, -bajnokságra érkeznek. Ötletszerűen kihelyezett, az orosz mellett angol nyelvű feliratot is tartalmazó táblák, hirdetések is elsősorban az ilyen rendezvények helyszínein, mint például a biatlonközpontban (ld. 1. kép) találhatóak. Az angol–orosz kétnyelvű feliratok legnagyobb hányadát kitevő utcanévtáblák a 2008-ban Hanti-Manszijszkban megrendezett EU–Oroszország csúcstalálkozó alkalmával kerültek ki az utcákra, többnyire a forgalmasabb, belvárosi útvonalakon.

1. kép

Hócsúszás veszélyére figyelmeztető orosz–angol tábla¹

2. kép

Angol nyelvű elemeket is tartalmazó reklámok egy belvárosi ház falán

A szükségszerűen, de legalábbis praktikus okokból kihelyezett kétnyelvű feliratok után a 2010-es években érezhetővé vált a törekvés, hogy a kulturális szférában, például a közgyűjtemények esetében jelenjen meg az orosz nyelvű leírás mellett angol nyelvű tájékoztatás is. Az ilyen feliratok kétnyelvűsége – a Magyarországon is gyakran tapasztalható módon – nem kiegyensúlyozott, a részletesebb orosz leírás mellett az angol fordítás jellemzően csak a tárgyak megnevezésére korlátozódik. Az önkormányzat által elhelyezett utcatáblák és

¹ A képeket a szerző készítette 2015-ben Hanti-Manszijszkban.

a múzeumok által kiállított tájékoztató feliratok közös jellemzője, hogy a (külföldi és orosz) tulajdonneveket az angol szövegrészben nem a nevek angol nyelvterületen általában használatos alakjában, hanem gyakran az orosz változat latin betűs transliterációjaként szerepeltetik, így például a Marx utca neve több helyen *Marks street* alakban látható.

Angol szavak, kifejezések, nemzetközi (jellemzően angol nyelvű) terméknevek latin és cirill betűkkel egyaránt előfordulnak az oroszajkú közönség számára készített felületeken, reklámokban is. Bár a reklámok, hirdetések nyelve túlnyomó részt még mindig az orosz, egyre növekvő számban található az utcákon olyan reklámanyagok is, melyek – talán hangulatfestő elemként – angolul is utalnak a szolgáltatás jellegére (ld. 2. kép).

5.3. Egyéb európai nyelvek a hanti-manszijszki nyelvi tájképben

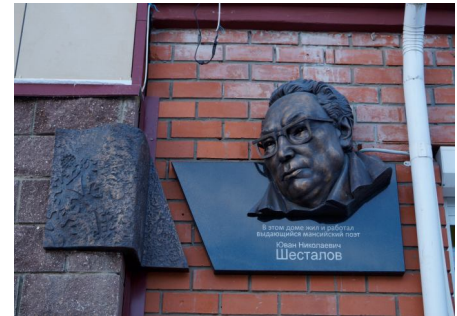
A fejezet címében nem csak azért szükséges „egyéb európai” nyelveket említeni, mert egy pusztán a felállított kategóriákba nem illő „egyéb” csoport logikusan a felsorolás végére kívánczozna, ellenkezve az előzetes koncepcióval, hanem azért is, mert három legmeghatározóbb kategórián (azaz a csak orosz, illetve az orosz mellett angol, obi-ugor nyelvű elemet is tartalmazó feliratokon) kívül valóban csak három európai nyelvet használó tábla említhető meg. Ez a tény egyrészt érdekes lehet azért, mert három olyan európai uniós állam hivatalos nyelvén található felirat Hanti-Manszijszkban, melyből kettőnek nem él állampolgára a városban. (Míg az Ugor Állami Egyetem az utóbbi években alkalmaz az egyetemen cseh lektort, addig szlovák, illetve magyar lakosa Hanti-Manszijszknak nincs.) Érdekes emellett azért is, mert különös kontrasztot alkot a városban élő számos kisebbség, akár a cikkben kiemelt obi-ugorok mellett szintén őshonosnak számító nyenyec, vagy az őshonos státusszal ugyan nem rendelkező, a körzetben mégis meghatározó komi nemzetiség, akár a különböző bevándorló csoportok nyelvének teljes elhanyagolásával. Bár önmagában egyik etnikai vagy nyelvi kisebbség sem rendelkezik annyi képviselővel, hogy a nyelvi jelenlét hiánya indoklást igényeljen, némileg mégis meglepő, hogy ha például elég muszlim él ahhoz, hogy a piacon megjelenjen áruként a *halal* hús, és a városban mecset épüljön, miért hiányoznak teljesen az arab nyelvű vagy a muszlim vallású bevándorlók anyanyelvén fogalmazott feliratok még az ilyen csoportok által tulajdonolt vagy dominált területekről (pl. kifőzdékből, marsrutkákból) is.

A három kivételt képező európai nyelv a cseh, a szlovák és a magyar. A kétnyelvű, azaz az orosz nyelvű felirat fordítását a megfelelő európai nyelven

is feltüntető táblák a hanti-manszijszki a tiszteletbeli cseh konzulátusnak,² illetve tiszteletbeli szlovák konzulátusnak³ is otthont adó épületek bejárata mellett, valamint az Ugor Állami Egyetem épületében található Magyar Terem bejáratánál⁴ (ld. 3. kép) láthatók.

3. kép
A Magyar Terem bejáratánál látható magyar–oroszlábla

4. kép
Juvan Sesztalov emléktáblája egykori lakóháza falán

5.4. Az obi-ugor nyelvek a hanti-manszijszki nyelvi tájképben

Az obi-ugorhoz valamilyen módon kapcsolódó hanti-manszijszki intézmények, közösségi terek, üzletek, emlékhelyek külső vagy belső felületein olvasható táblák, feliratok nyelve kevés kivétellel kizárólag az orosz. Ez részben magyarázható az orosz nyelv dominanciája mellett az obi-ugor nyelvek hivatalos státuszának teljes hiányával, illetve azzal is, hogy az obi-ugor nyelvet anyanyelvként beszélők aránya az obi-ugor népcsoportokon belül is rendkívül alacsony, mindazonáltal az akár a nyelvi tervezés, státusztervezés eredményeként, akár spontán megjelenő obi-ugor nyelven írt elemeket, fordítást is tartalmazó táblák, feliratok csaknem teljes hiánya mégis meglepetésre ad okot. Nehezen magyarázható, hogy a (külföldön és belföldön egyaránt) talán legismertebb manysi, Juvan Sesztalov költő emléktábláin – hacsak magát a Juvan nevet nem tekintjük annak – egyetlen manysi szó sem olvasható, sem a 2013-ban a lakóházára kihelyezett emléktáblán (ld. 4. kép), sem a 2014-ben a Sesztalov és Jeremej Ajpin által közösen alapított, fontos obi-ugor szintér-

² Az orosz és cseh nyelvű tábla az ulica Mira 38. számú épületén látható.

³ Az orosz és szlovák nyelvű tábla az ulica Lenyina 109. számú épületén látható.

⁴ Az orosz és magyar nyelvű tábla az ulica Csehova 16. szám alatt, az Ugor Állami Egyetem 3. számú korpuszában látható.

ként funkcionáló *Torum-Maa* szabadtéri múzeumban kiállított emlékművön (ld. 5. kép).

Az orosz nyelv kizárólagos jelenlétének szabálya alól négy szélesebb körben ismert kivételről tudunk. Két régebbi példa a már említett szabadtéri múzeumon kívül a már több mint tíz éve működő, *Langal* nevű mozi- és szabadidőközpont, illetve a város központjában, de erdős területen található *Misz-ne* nevű szálloda. Míg Hanti-Manszijszkban a *Misz-ne* szálloda nevét annak könnyen lenyomozható manysi⁵ eredete mellett sem szokták kommentálni, addig szélesebb körben elterjedt az a nézet, hogy a *Langal* központ az Irtis folyó „hanti nevérol” nyert elnevezést.

Nem kereskedelmi, hanem oktatási (és részben identitáspolitikai) jelentőségű kivétel még a 2003-ban a város peremén nyílt, majd 2006-ban Hanti-Manszijszk központjába költöző, elsősorban a hanti-manszijszki obi-ugor származású gyerekek kiegészítő oktatását célul tűző alternatív oktatási intézmény, a Liling Szójum⁶ Központ bejáratánál látható az intézmény nevét és logóját ábrázoló tábla. Ezen a feliraton kívül az intézmény legnagyobb, rendezvények során is használt helyiségében rendszeresen olvashatók az évszakhoz, programhoz kapcsolódó obi-ugor nyelven írt feliratok (ld. 6. kép). Bár a központ hangsúlyosan vállalni kívánja a hanti és manysi nyelv, csoport reprezentációját egyaránt, úgy a központ bejáratánál, mint a belső tereken elhelyezett táblák inkább a manysi anyanyelvűekhez, manysiul tanulókhöz szólnak.

5. kép
Juvan Sesztalov emlékműve
a Torum-Maa szabadtéri múzeumban

6. kép
Manysi nyelvű felirat
a Liling Szójum központ termében

⁵ A *mis-nē* (мис-нē) manysi mitológiai alak, magyarra erdei szellemasszonynak, erdei tündérnek lehetne fordítani.

⁶ A központ nevét az ott dolgozók a manysi *лыльиң сōюм* alakból ’élő patak’ jelentésben szokták fordítani.

5.5. Obi-ugor nyelvek a virtuális térben

A 2000-es évek végére szélesebb körben elterjedt az internetkapcsolat a Hanti-Manysi Autonóm Körzet, elsősorban a városok, nagyobb települések területén, a 2010-es években pedig folyamatosan növekvő számban jelentek meg az obi-ugor internethasználók. Mivel az online szférára is jellemző, hogy a hivatali intézmények és általában a statikus szerkezetű tartalomszolgáltatók orosz nyelvű honlapokat üzemeltetnek, más nyelvű fordításokat elsősorban angolul, ritkább esetben kínaiul közölnek, hanti vagy manysi nyelvű honlapot – a hanti és a manysi nyelvű folyóiratok hivatalos oldalának értelemszerű kivétele mellett – a körzetben eddig nem hoztak létre. Ennek megfelelően az obi-ugor internethasználókat, csak úgy, mint az általuk létrehozott orosz és obi-ugor nyelveken írt tartalmakat a közösségi média oldalain (kisebb mértékben a Facebookon, többnyire az orosz VK.com oldalon) találhatjuk meg.

Az online térben ugyan módszertanilag nehezebb szétválasztani a nyelvi tájképet és az általánosan értett nyelvhasználatot, mint a fizikai világban, mert míg a valóságban a szóbeli és az írásbeli nyelvhasználat élesebben elválik a táblák és feliratok szférájától, a virtuális szférában komplikált lehet meghatározni egy írásos közlés pontos színterét, például egy zárt csoportban közölt vagy egy saját, nyilvános azonosítón posztolt üzenet, felirat esetében.

A nehézkes definiálhatóság ellenére is világosan kirajzolódnak ugyanakkor az online nyelvhasználatra és az online nyelvi tájképre vonatkozó tendenciák. Az obi-ugor nyelveket valamilyen mértékben használó internetezőket tehát a mindennapi élethez hasonlóan az online térben is az orosz dominancia veszi körül, nagyjából ugyanolyan mértékben, mint a fizikai térben. Az obi-ugor feliratok, nyelvi elemek mégis sokkal intenzívebben vannak jelen, és a virtuális nyelvi tájkép alakításában részt vevő aktorok is sokkal aktívabbak, mint az offline világban. Míg a valóságban obi-ugor nyelvet anyanyelvként használó beszélők is a legritkább esetben formálják a fizikai világban létező nyelvi tájképet, az online szférában olyan személyek is szerepeltetnek obi-ugor nyelven írt szemelvényeket, akár egyéni tartalmak publikálásában, akár tematikus csoportok létrehozása és működtetése során, akik nem anyanyelvi, nem ritkán csak minimális nyelvismerettel rendelkeznek.

5.6. Textualitás és vizualitás

Ahogy a bevezető fejezetben idézett definíciókra, úgy általában a meghatározások többségére is jellemző az a közös nézőpont, mely a nyelvi tájkép vizsgálati körébe csak írásos anyagokat von be. Olyan kutatásokra, melyek a

nyelvi tájkép részének tekintik a „képeket, non-verbális kommunikációt, az építészetet és az épített környezetet” is (Hornsby – Vigers 2012: 57, további források uo.), kevés példa akad. A Hanti-Manszijszk közterein tapasztalható obi-ugor jelenlét teljesebb leírásához mégis feltétlenül szükséges figyelembe venni az írásos elemeket egyáltalán nem tartalmazó, az obi-ugor népek, nyelvek jelenlétére csak vizuális elemekkel utaló jelenségeket, elsősorban építészeti formákat, szobrokat, graffitiket is.

A Hanti-Manysi Autonóm Körzet, és Hanti-Manszijszk mint adminisztratív és kulturális központ gyakran szerepelteti az őshonos obi-ugorokra utaló *Jugra* nevet, az obi-ugor népek kultúrájából merített díszítőelemeket és szakrális ünnepeket, ezáltal megteremtve Oroszországon belül a körzet és a város saját identitását (Nagy 2016: 10–11). A város számos pontján, sok esetben legforgalmasabb, prominens helyein található az őshonos népek hagyományos sátor formájú lakhelyére utaló épületek, mint például a városközpontban található bevásárlóközpont (ld. 7. kép), vagy az egyik legnagyobb (és a Torum-Maa szabadtéri múzeum irodáinak és kiállítótermének is otthont adó) *Jugorszkaja dolina* nevű szálloda (ld. 8. kép) központi épülete.

7. kép

*A bevásárlóközpont sátor alakú épülete
a város központjában*

8. kép

*A Jugorszkaja dolina szálloda
sátor alakú központi épülete*

Bár Hanti-Manszijszkban a gazdag és változatos szoborállomány ellenére sem annyira elterjedt az obi-ugor őslakosságra, annak kultúrájára köztéri szobor formájában történő utalás, mint az építészetben, erre is található néhány érdekes példa. 2005-ben emelték az Ember és Természet Múzeum közvetlen közelében látható, egy obi-ugor vadászt a medvével viaskodva ábrázoló, „Vadász és medve” fantázianevű szobrot. Hogy nem csak egy vadászatot, hanem a medve az obi-ugor kultúrában jelen való természetfeletti jelentőségét

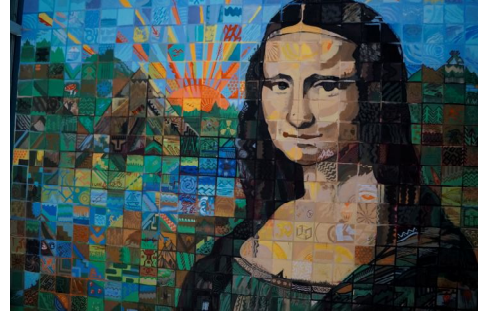
is szem előtt tartó, és ilyen módon tulajdonképpen egy erős tabukkal övezett medveölést ábrázol az alkotás, arra a medve megformálása, nonfiguratív mintákból álló szellemteste látszik utalni. Hasonlóan mitológiai tematikájú a Dzerzsinszkij fasor hosszán 2010-ben állított installáció-sorozat, amely obi-ugor mitológiai alakokat és eseményeket ábrázol. A szoboralakok külső megjelenésükben az obi-ugor bálványokra vagy más szakrális ábrázolásokra utalnak, merítenek az obi-ugor mintavilágból is, ugyanakkor a szobrok lábához, még szintén az installáción belül elhelyezett szöveges feliratok és magyarázatok már sokkal inkább populáris, mintsem tradicionális vagy tudományos források használatára utalnak. A sorozatban a Világ teremtése, a Föld teremtése, Kaltas Anya, a Világügyelő Férfi, az Erdő Szelleme, a Víz Szelleme és a Varjúünnep kapott szobrot, a szoboralakokhoz fűzött magyarázó szövegek csak orosz nyelven szerepelnek, a szobrok hátsó oldalára elhelyezett névtáblákon pedig *Kaltas* néven kívül minden név oroszul olvasható.

Amíg a festett vagy stencilezett graffitik általánosan elterjedt kifejezőformái a városi nyelvi tájképnek, kelet-európai és poszt-szovjet városi szubkulturális önkifejezési módként mindössze a '90-es években jelentek meg (Muth 2016: 20). Hanti-Manszijszkban, különösen a város központjában 2014-ig néhány szórványos, aláírást (*taget*), személyes érzelmek kinyilvánítását tartalmazó falfirkát leszámítva graffitik nem voltak láthatók. 2014 óta ellenben egy, a városba költöző, nem obi-ugor származású, az obi-ugor népeket, nyelvüket, kultúrájukat korábban nem ismerő fiatal pedagógus-grafikus hatására Hanti-Manszijszkban – eleinte a városvezetéssel közreműködve, kulturális pályázat eredményeként, később az együttműködés megszűnte után tulajdonképpen illegális formában – több tucatnyi graffiti jelent meg. Ezek a képek szöveges részt nem tartalmaznak, ellenben témájuk sok esetben ábrázolja az obi-ugor népeket, azok kultúráját. Az Ember és Természet Múzeumának közvetlen közelében látható sorozat egyes elemei a teremtéstörténetre (búvármadár), az őslakosokra (hagyományos viseletbe öltözött obi-ugor nő és férfi rénszarvassal), a világképre (vízzel övezett, lapos földön halak, fák, bálványszobrok, ld. 9. kép) utalnak. Közterületen látható obi-ugor tematikájú graffitik mellett ismert egy beltéri alkotás is, az alkotó munkahelyének közvetlen közelében található kávézó különtermének falán a hanti-manszijszki Mona Lisa (ld. 10. kép) tundrai tájon álló sátor háttere előtt ábrázolja az ismert nőalakot. A közismert festmény és a hagyományosnak tekintett obi-ugor életmódhoz köthető elemek ötvözetéből létrejött installációt közletről vizsgálva azonban látható, hogy a kép a városi életmódra utaló apró képkockák mozaikjából áll össze.

9. kép

Obi-ugor világméretű ábrázoló graffitit

10. kép

*A hanti-manszijszki Mona Lisa graffitije
a Mona Lisa kávézóban*

6. Összegzés

Bár kézenfekvő lenne a kisebbségi nyelvek nyelvi tájképben való reprezentációját a nyelvi vitalitás tükörcsképek és egyenes következményének tekinteni, a hanti-manszijszki obi-ugor nyelvi tájkép nyelvi vitalitással történő összehasonlítása is szemlélteti, hogy a kétféle jelenléte jellemző tendenciák a lényegi hasonlóságok ellenére sem feltétlenül azonosak. A hanti és manysi nyelv hanti-manszijszki helyzetéről összefoglalólag elmondható, hogy úgy a városi nyelvhasználat, mint a hanti-manszijszki nyelvi tájkép esetében az obi-ugor nyelvek jelenléte növekszik ugyan, de még mindig roppant csekély. A hanti, manysi nyelven írt táblák, feliratok aránya még az orosz dominancia és a hanti-manszijszki obi-ugorok összlakosságához viszonyított arányának tükrében is alulreprezentált.

Az obi-ugor nyelvek a nyelvhasználati szokásokhoz hasonlóan a nyelvi tájkép esetében is hiányoznak a hivatalos, félhivatalos szférából, a gazdasági szférában is csak kis mértékben, leginkább elnevezések, tulajdonnevek formájában vannak jelen. Mivel a két legaktívabb nyelvhasználati színtér közül a családtól várható kevésbé, hogy kiemelkedő hatást gyakoroljon a nyelvi tájkép alakulására, logikusnak tűnik az oktatási színtérnek szentelni nagyobb figyelmet. Hanti-Manszijszokban nem működik olyan közoktatási intézmény, amely hanti, manysi tanórákat szerepeltet a képzésben, ilyen órákat, kurzusokat a városban működő Liling Szójum alternatív oktatási központban fogunk találni, így nem meglepő, hogy az obi-ugor nyelvek nyelvi tájképbeli szereplésének is az a központ biztosítja a legstabilabb színhelyét. A központban ál-

landó és ideiglenes obi-ugor nyelvű táblák és feliratok egyaránt megtalálhatók, és míg a szóbeli nyelvhasználatban itt is egyértelműen az orosz nyelv mindent elhomályosító jelenléte figyelhető meg, a nyelvi tájképben – részben a központ írásos tananyagokat nagyrészt mellőző oktatási módszereinek is köszönhetően – a hanti, manysi nyelvű feliratok számban felülmúlják az orosz nyelvűeket.

A nyelvhasználati színterek körében fokozatosan népszerűbbé válik az internet és a művészeti, szórakoztatási szféra. Az online nyelvi jelenlét sajátossága, hogy sokkal nagyobb bátorságra ad lehetőséget a nyelvhasználók számára, az interneten korlátozottabb nyelvi kompetenciával rendelkező felhasználók is gyakrabban tesznek obi-ugor nyelvű írásos közléseket, sőt, hoznak létre akár tematikus sorozatokat vagy csoportokat. A művészeti ágak közül a nyelvi tájképi vizsgálatok tükrében kiemelkednek a képzőművészetek, elsősorban a szobrászat és a graffiti. Amennyiben ezeket a vizuális elemeket is a nyelvi tájkép vizsgálati spektrumába soroljuk, feltétlenül fontos kiemelni, hogy míg a nyelvhasználatban szinte soha nem fordul elő, hogy nem obi-ugor származású vagy obi-ugor környezetben felnőtt, külső szereplő aktív résztvevője legyen a különböző nyelvhasználati színtereknek, addig a képzőművészeti terület legfontosabb alkotói, ötletgazdái és kezdeményezői szinte kivétel nélkül ilyen személyek.

A hanti-manszijszki obi-ugor nyelvi tájkép jelenségeinek, és főképp hiányosságainak mélyebb megértését a továbbiakban a városban élő hanti, manysi értelmiségiekkel, aktivistákkal, nyelvhasználókkal készített attitűdvizsgálatok segíthetik leginkább, így a további kutatások tervezett iránya a nyelvi tájképpel kapcsolatban a legközelebbi terepmunka során elkészítendő félig strukturált interjúk, illetve a kutató személyes jelenlétének hiányában is kitölthető kérdőívek felé mutat.

Irodalom

- Backhaus, Peter 2007: Linguistic landscapes. A comparative study of urban multilingualism in Tokyo. Multilingual Matters, Clevedon – Buffalo – Toronto.
- Hornsby, Michael – Vigers, Dick 2012: Minority semiotic landscapes: an ideological minefield? In: Gorter, Durk – Marten, Heiko F. – Van Mensel, Luk (eds), Minority languages in the linguistic landscape. Palgrave studies in minority languages and communities. Palgrave Macmillan. 1–18.

- Horváth Csilla 2012: A nyelvi kontaktusok hatása a manysi revitalizációs törekvésekre. In: Váradi Tamás (szerk.), VI. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia. (Budapest, 2012. február 3.) Budapest. 62–68. <http://www.nytud.hu/alknyelvdok12/proceedings12/horvath2012.pdf>,
- Landry, Rodrigue – Bourhis, Richard Y. 1997: Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 16 (1): 23–49.
- Marten, Heiko F. – Van Mensel, Luk – Gorter, Durk 2012: Studying minority languages in the linguistic landscape. In: Gorter, Durk – Marten, Heiko F. – Van Mensel, Luk (eds), *Minority languages in the linguistic landscape. Palgrave studies in minority languages and communities*. Palgrave Macmillan. 1–15.
- Marten, Heiko F. 2012. “Latgalian is not a language”: Linguistic landscapes in Eastern Latvia and how they reflect centralist attitudes’, In: Gorter, Durk – Marten, Heiko F. – Van Mensel, Luk (eds), *Minority languages in the linguistic landscape. Palgrave studies in minority languages and communities*. Palgrave Macmillan. 19–35.
- Maticsák Sándor 2014: Finnugorok végveszélyben. A 2010-es oroszországi népszámlálás eredményei. *Finnugor Világ* XIX/1: 13–22.
- Muth, Sebastian 2016: Street art as commercial discourse: commercialization and a new typology of signs in the cityscapes of Chisinau and Minsk. In: Blackwood, Robert – Lanza, Elizabeth – Hirut, Woldemariam (eds), *Negotiating and contesting identities in linguistic landscapes*. Bloomsbury. 19–36.
- Nagy Zoltán 2012: Hol keressük a hantikát? Avagy Szibéria néprajza és a városok. *Finnugor Szeminárium*, Pécs.
- Nagy Zoltán 2016: Szibéria néprajza és a város: akik kimaradtak az összefoglalókból. In: Szeverényi Sándor – Szécsényi Tibor (szerk.), *Érdekes nyelvészet*. Elérhető: <http://ling.bibl.u-szeged.hu/erdekes/05-NagyZ.pdf>
- Sipőcz Katalin 2005: www.perepis2002.ru. *Finnugor Világ* X/2: 23–27.
- Союз уральских народов Украины противостоит украинизации живущих в стране финно-угров.
<http://finugor.ru/news/nadezhda-efimishch-soyuz-uralskih-narodov-ukrainy-protivostoit-ukrainizacii-zhivushchih-v>

A 2010-es oroszországi népszámlálás adatai:

Городское и сельское население по субъектам Российской Федерации
(http://www.perepis-2010.ru/results_of_the_census/tab1.xls)

Население Российской Федерации по владению языками.

http://www.perepis-2010.ru/results_of_the_census/tab6.xls

Национальный состав населения Российской Федерации.

http://www.perepis-2010.ru/results_of_the_census/tab5.xls

Население по национальности и владению русским языком по городским округам и муниципальным районам Ханты-Мансийского автономного округа – Югра.

http://khmstat.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/khmstat/resources/a29180004f66ac249bbabf9b972d8349/4.pub-04-04_%D0%A2%D0%B5%D1%80%D1%80%3D71800+-3.pdf

Az ukrajnai népszámlálás adatai:

Розподіл намелення за національністю та рідною мовою.

http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_population1/select_5/?button=cens_db&box=5.1W&k_t=00&p=0&rz=1_1&rz_b=2_1%20%20%20%20&n_page=1

*

Contemporary linguistic landscape of Khanty-Mansiysk city

Present paper aims to give an overview of the contemporary linguistic landscape of Khanty-Mansiysk city in Western Siberia. Special attention is paid to the representation of the Ob-Ugric languages in the linguistic landscape, its situation is also contrasted with the linguistic vitality taking the urban Khanty and Mansi language use into consideration. The report on the different domains of linguistic landscape covers street names, official and commercial signs and proper names, indoor and outdoor signs and titles in institutions with Ob-Ugric profile as well as the digital domains, and the non-textual elements of linguistic landscape referring to the Ob-Ugric ethnic groups and cultures.

CSILLA HORVÁTH